

Pero SUDAR

LJUDSKA PRAVA I DUŽNOSTI U SVJETLU KRŠĆANSKE NAUKE*

Teološki temelji i povijesne odrednice

Sažetak

Makar i kratkim uvidom u činjenice ovo izlaganje potvrđuje kršćansko porijeklo teološke matrice po kojoj je čovjek prepoznat kao osoba. Iako je vrlo rano kršćanska misao logičkim slijedom ljudsku osobnost zaogrnila plaštem temeljnih prava i dužnosti, za njihovu primjenu u praksi je trebalo dugo razdoblje zrenja. Razlog tomu je čvrsta nakana Crkve da isključivo nenasilno mijenja odnose među ljudima. Promjena čovjeka iznutra promjenom njegova srca a time i društvenih uređenja išlo je i ide i danas sporo, koracima koji se golim okom ne vide. To nestrpljivima nije dosta pa su krenuli kraćim putem, putem nasilja, od kojeg se Crkva ogradila. Zato je do danas i danas od nemalog broja znanstvenika optužena da je protiv prava čovjeka. Sve ono što Katolička Crkva uči i čini, svrstava je u red najdosljednijih zagovornika i promicatelja prava i dužnosti čovjeka. A to, zapravo, i jest njezina temeljna zadaća jer joj je čovjek zadan kao put i odredište.

Uvod

Govoriti o ljudskim pravima iz onoga što je u Bosni i Hercegovini proživljeno i još se proživljava znači dodirivati rane iz kojih krvare. Čovjek je u napasti od ove stvarnosti okrenuti glavu na drugu stranu i zbog straha da, govoreći o onome kako bi trebalo i mogalo biti, ne ispadne smiješan i naivan. A meni je na ovom skupu dodijeljena upravo ta uloga. S druge strane duboko sam uvjeren da o pravima čovjeka upravo u ovoj zemlji moramo vikati i to što nas grlo nosi, ako ne želimo da od dubokih rana, koje su tijelu bosansko-hercegovačkog čovjeka zadane povredom temeljnih ljudskih prava, podlegne čovjek kao takav a s njime se sruši

* Predavanje održano 10. prosinca 1997. u Grazu (Austrija) na međunarodnom znanstvenom simpoziju o ostvarenju ljudskih prava u BiH.

i uruši ono što se nadamo da bi nakon stoljetne gradnje i nadgradnje trebalo postati zajednički dom svih ljudi. Upravo stoga su svi ljudi dobre volje, a napose mi koji smo u Bosni i Hercegovini rođeni, pozvani dati svoj obol u ostvarenju najteže zadaće što ju je Stvoritelj zadao čovjeku i čovječanstvu a ta je odgojiti čovjeka pomažući mu da u sebi i u drugima prepozna i prihvati osobu. Zato s radošću uzimam udjela na ovom znanstvenom simpoziju, koji je sebi samim naslovom postavio zahtjevan cilj: "Ostvarenje ljudskih prava u BiH". Svoju radost i spremnost temeljim na na di da će ovaj skup motivirati barem ove znanstvene i kulturne djelatnike iz Sarajeva, koji na njemu sudjeluju da se iskreno, koliko je do nas, založimo za promociju i ostvarenje temeljnih ljudskih prava u BiH.

Moj prilog ovom skupu i danu ljudskih prava, danas je 10. prosinca, zbog kratkoće vremena koje nam je za izlaganje dato, ostaje pokušaj ukazati na teološke temelje i temeljne povijesne odrednice kršćansko-katoličkog nauka o osobi, njezinim temeljnim pravima i dužnostima. Na ovom skupu sudjelujem u svojstvu profesora kanonskog prava na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji i predsjednika Komisije *Iustitia et pax* Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine.

I. Biblijski temelj

1.1. U središtu objavljene istine - Božje riječi koja govori o svijetu jest čovjek kao vrhunac i svrha svega stvorenoga. On samo Stvoritelju služi a svim stvorenjima u skladu s njegovom svrhom gospodari. Upoznajući osobnog Boga, na čiju sliku je čovjek stvoren, kršćanska teologija će i u čovjeku prepoznati i spoznati osobu. Čovjek je kruna svega stvorenoga upravo zato što je u sebi, po onome što je primio, kvalitativno drugačiji od svega čemu je kruna. Slika praha, materije od koje je stvoren, veže ga za materijalni svijet i po tome je *zemljan*. Ali ne samo zemljan. Naime, jedino čovjeku je udahnut *dah života* po kojem je samo on među svim živim bićima *živa duša*.¹ Posredujući mu dio onoga, što je u punini vlastito samo njemu, Bog čovjeka uzdiže u red vječnoga. Stoga on nije u lancu stvorenja, koja kao prolazna mogu biti upotrijebljena za neku svrhu. Tu je temelj čovjekove osobnosti iz koje izviru sva njegova temeljna, neotuđiva prava. Bog se u Bibliji objavio kao Bog čovjeka² i sve njegove upute i zapovijedi, počevši od izгона iz

¹ Usp. Post 2.7.

² "Kneži Izraelcima ovako: Jahve, Bog vaših otaca, Bog Abrahamov, Bog Izakov i Bog Jakovljev, me poslao k vama" (Izl 3.15).

raja zemaljskoga³ preko zabrane ubojstva čak i onoga tko je sam počinio ubojstvo⁴ do zapovijedi na Sinaju,⁵ imaju za cilj zaštitu čovjeka. Ova Božja knjiga, Pismo upućeno čovjeku, za koje kršćani vjeruju da je u svojoj biti nadahnuto, može se definirati kao trajna uputa i pouka o onome što čovjeka i njegov život promiče. U tom smislu sve one stvarnosti, koje će ljudi nekoliko tisuća godina kasnije nazvati ljudskim pravima, u Bibliji zauzimaju središnje mjesto. Ponajprije Bog se obznanjuje kao pravedan,⁶ kao ljubitelj pravde⁷ i zaštitnik svih pravednika.⁸ Zapravo se može reći da ova Knjiga na svakoj svojoj stranici opisuje odnos pravde i nepravde, dobra i zla pozivajući čovjeka da stane na stranu pravde kao temeljnog dobra i temeljnog mjerila.⁹ Svi oni koji slijede ovaj Božji poziv i vrše njegove zapovijedi, uvažavaju njegova nadahnuća i sudjeluju u njegovu planu spasenja i sami postaju pravednici.

1.2. Provrela na božanskom vrelu pravda, kao temelj odnosa među ljudima, ostajući samo u okvirima pravednosti nije mogla i ne može donijeti poželjne i neophodne plodove. Starozavjetna uzlazna linija poimanja pravde i njezina neravnopravna borba s nepravdom *sili* Boga da se i sam u tu borbu *materijalno* umiješa. Čovjek je i Bogu prevelik ulog da bi u ljubavi kojom ga je zamilovao prihvatio poraz. I zato Isus Krist, Bog koji iz ljubavi prema čovjeku¹⁰ postaje čovjek da bi zakon pravde i pravičnosti uzdigao do zakona ljubavi. A ljubav je, zapravo, i temelj i vrhunac pravde i poštivanja tuđih prava. Koliko god, u okolnostima današnjeg modernog i vrlo surovog odnosa među ljudima, moglo zaz-

3 "... i on će ti glavu sutirati, a ti ćeš mu vrebati petu" (Post 5,15).

4 "Ne! Nego tko ubije Kajina, sedmerostruka osveta na njemu će se izvršiti!" (Post 4,15).

5 "Ne ubij! Ne učini preljuba! Ne svjedoči lažno na bližnjega svoga! Ne poželi kuće bližnjega svoga! Ne poželi žene bližnjega svoga; ni sluge njegovu, ni sluškinje njegove, ni vola njegovu, ni magarca njegovu, ni išta što je bližnjega tvoga!" (Iz 20,13-17). "Sveti buditelj Jer sam svet ja, Jahve Bog vaš!... Nemojte krasiti; nemojte lagati i varati svoga bližnjega... Ne iskorišćuj svoga bližnjega niti ga pljačkaj! Radnikova zarada neka ne ostane pri tebi do jutra. Nemoj psovati gluhoga niti pred slijepca stavljaj zapreku... Ne počinjajte nepravde u osudama! Ne budi pristran prema neznanome, niti popuštaj prema velikima; po pravdi sudi svome bližnjemu!" (Lev 19,2,11-15).

6 "Bog je on vjeran i bez zloće, pravedan je on i pravičan" (Prz 32,4). "Pravedan si, Gospodine, sva su tvoja djela i svi tvoji putovi milosrđe i istina..." (Toš 3,2). Biblija na 38 mjesta zove Boga pravednim.

7 "On ljubi pravdu i pravo: puna je zemlja dobrote Jahvine" (Ps 33,5). "Jer Jahve ljubi pravdu i pobožnika svojih ne ostavlja" (Ps 37,28).

8 "Ko palma cvate pravednik i raste ko cedar libanonski" (Ps 92,13). "Jao onima koji izdaju naredbe nepravedne... koji uskraćuju pravdu ubogima i otimaju pravo sirotinji... da oplijene udovice, da opljačkaju sirote!" (Iz 10,2).

9 U Bibliji susrećemo oko tisuću puta izravno spomenute riječi pravda i pravedno.

10 "Da, Bog je tako ljubio svijet da je dao svoga jedinorodenog Sina da ne pogine ni jedan koji u nj vjeruje, već da ima život vječni" (Iv 3,16). Biblija na 47 mjesta izričito kaže da Bog ljubi ljude.

vučati idealno pa mnogima i sladunjavo, ali život potvrđuje da bez bar najmanje mjere ljubavi čovjek nije sposoban poštivati prava drugoga. Bez ljubavi prema čovjeku kao takvom čovjeku nedostaje nešto specifično *ljudsko* bez čega on, zapravo, i nije čovjek jer u sebi ne nosi ono što ga veže s Bogom koji je ljubav.¹¹

Da čovjeku bez djelića ljubavi nije moguće prepoznati čovjeka, jezovito potvrđuje izjava onog izgubljenog dječaka u bosanskim planinama tijekom ovog rata. Nakon mjeseci provedenih u šumama među zvijerima na pitanje čega se najviše plašio, odgovorio je *ljudi*. Isusova nauka o odnosu među ljudima, utemeljena na odnosu Boga prema čovjeku, proširuje i pročišćava starozavjetnu obvezu i poziv na ljubav prema bližnjemu i strancu oslobađajući je uvjeta.¹² Biblijska pravednost, u svjetlu nauke, djela i života Isusa iz Nazareta, nije neka apstraktna stvarnost nego je to najkonkretniji odnos ljubavi čovjeka prema čovjeku. Ona je, zapravo, mjera kojom će se mjeriti čovjekov odnos i prema samom Bogu. S jedne strane strašno a s druge ohrabrujuće i jedino moguće rješenje bespoštedne borbe pravde i nepravde, ljubavi i mržnje zvuče Isusove riječi o posljednjem sudu. Bog se izjednačava s onima najmanjima u ljudskom društvu, mjereći mjerom odnosa prema njima svrstava svakog čovjeka u red u koji se sam svrstao snagom vlastite ljubavi.¹³ Tako se zapravo krug zatvara. Rijeka života utječe u svoje Izvorište. Čovjek je od Boga i za Boga stvoren i samo u njemu i uz njega ostvaruje sebe samoga. Iz te činjenice izvire njegovo dostojanstvo i njegova veličina. Na tom temelju počiva njegova prava ali i njegove obveze.

Stvaranjem Bog je čovjeka tako sebi približio a otkupljenjem sa sobom tako neraskidivo povezoao i na sebe navezao da više nije

¹¹ Usp. 1 Iv 4,7-8.

¹² Starozavjetnu zapovijed "Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe... I stranac koji s vama boravi neka vam bude kao sunarodnjak; ljubi ga kao sebe samoga" (Lev 19,18.34) Krist će proširiti pozivajući: "A vama koji me slušate kažem: Ljubite svoje neprijatelje! Činite dobro onima koji vas mrze! Blagoslivljajte one koji vas proklinju! Molite za one koji vas ogovaraju!" (Lk 6,27-28).

¹³ "Kad Sin Čovječiji dođe sa svojim sjajem u pratnji svih anđela, sjest će na prijestolje svoje slave. Tada će se pred njim skupiti svi narodi, a on će ih razlučiti jedne od drugih kao što pastir luči ovce od jaraca. Postavit će ovce sebi s desne strane a jarce s lijeve. Nakon toga će kralj reći onima s desne strane: 'Dodite, blagoslovljeni Oca mog, i primite u posjed kraljevstvo koje vam je pripravljeno od postanka svijeta! Jer bijah gladan, i dadoste mi jesti, bijah žedan, i napojiste me; bijah putnik, i primiste me; bijah go, i obukoste me; bijah bolestan, i pohodiste me; bijah u tamnici, i dodoste k meni.' Tada će mu reći pravednici: 'Gospodine, kad te to vidjesmo gladna... Kralj će im odgovoriti: 'Zaista, kažem vam, meni ste učinili koliko ste učinili jednome od ove moje najmanje braće.' Tada će reći i onima s lijeve strane: 'Idite od mene, prokleti, u oganj vječni... Jer bijah gladan, i ne dadoste mi jesti... Tada će mu oni reći: 'Gospodine, kada te to vidjesmo gladna, ili žedna ili kao putnika, ili gola, ili bolesna, ili u tamnici, i ne pritekosmo ti u pomoć?' On će im odgovoriti: 'Zaista, kažem vam, ni meni niste učinili koliko niste učinili jednome od ovih najmanjih.' Ovi će otići u muku vječnu, a pravednici u život vječni.' (Mt 25,31-46).

moć nikakav odnos među ljudima a da on ne zahvaća i u odnos ljudi prema Bogu. Ispravno, pa makar i najpovršnije shvaćanje vjere, tj. ljudskog odnosa prema Bogu i prema svijetu, ne može previdjeti činjenicu da nije moguće vjerovati u Boga bez korektnog odnosa prema čovjeku. Ako je Bog u svoje naručje uzeo čovjeka, a jest, onda Bogu nije moguće iskazivati čast i poštovanje klanjajući mu se a da se istim činom poklona i čovjeku u njegovu naručju ne iskaže dužno poštovanje. Na ljudsku ravan svedeno, nemoguće je biti iskreni prijatelj nekom čovjeku a u isto vrijeme nanositi nepravdu njegovoj djeci. A Bog se objavio kao Otac svih ljudi. Koliko god okovana u ljudskoj riječi Božja riječ o dostojanstvu čovjeka, svetosti njegova života, kao tvrdog temelja nepovredivosti njegovih prava, toliko je očita da poput Abelove¹⁴ i krvi svih nevinih nakon njega Bogu viče a ljudima dovikuje *krv brata tvoga iz zemlje viče k meni*.

2. Nauka Crkve

Ako Božja riječ tako glasno viče, mora se postaviti pitanje: U kojoj mjeri je čuju i slušaju oni kojima je upućena? Ovo pitanje se na poseban način odnosi na one, koji su toj Riječi, velikim i malim slovom pisanoj, povjerovali. Kako je Crkva, kao narod Božji, od samih početaka razumjela, tumačila i živjela objavljenu istinu o čovjeku?

2.1. Teološka nauka o čovjeku je od samih početaka kršćanstva jasna. Koliko god u sebi grješan, čovjek, i to svaki, jest dijete Božje i snagom te baštine oni su na temeljnoj, tj. ljudskoj ravni jednaki.¹⁵ Teološka misao će u svjetlu Evandjelja prepoznati humanističku stazu kroza zamršenu ovozemaljsku stvarnost. Prepoznajući čovjeka kao osobu, ona u njemu naslućuje i njegovu svrhu. Kako zbog specifične ljudske naravi, tako zbog svrhe koja mu je u nju utisnuta, teološka misao će brzo shvatiti neraskidivu vezu između osobe i prava bez kojih se čovjek kao osoba ne može ostvariti i postići svoju svrhu. Tim tragom će se vrlo brzo doći do naravnog prava. Ovo svjetlo će vrlo rano pokazati svu anomaliju po kojoj je svaki čovjek u teološko-filozofskom polmanju osoba, a to znači biće

14 "Potom Jahve zapita Kajina: 'Gdje ti je brat Abel?' 'Ne znam - odgovori. - Zar sam ja čuvar brata svoga?' Jahve nastavi: 'Što si učinio? Slušaj! Krv brata tvoga iz zemlje k meni viče'" (Post 4,9-10).

15 "Oni su sinovi Božji, jer su sinovi uskrnuća" (Lk 20,36). "Nema tu više ni Židova ni Grka; nema više ni roba ni slobodnjaka; nema više ni muškog ni ženskog, jer svi ste vi jedan u Kristu Isusu... Stoga nisi više rob, nego sin. A ako si sin, i baštinik si po Bogu" (Gal 3,28; 4,7).

koje ima vrijednost u sebi a ne u relaciji s drugima,¹⁶ a u pravnoj znanosti i konkretnoj stvarnosti će još dugo ostati tretiran kao stvar (rob). Iako će dosljedna teološka misao ukazivati na logički slijed po kojem se pravom može zvati samo ono što je pravedno,¹⁷ ipak bi se na prvi pogled moglo reći da je Crkva, neki vole debelo podvući, bez grižnje savjesti živjela u društvu koje je dugo nijekalo temeljnu jednakost ljudi i njihovih temeljnih prava.

I danas ona, ali i druge Crkve i vjerske zajednice, živi i djeluje u svijetu koji, istina u načelu priznaje i zagovara jednakost među ljudima ali flagrantno kršiti njihova temeljna prava. Ljudi u samoj Crkvi i izvan nje se s pravom pitaju: Je li ona i u kojoj mjeri na ovom tako važnom području izvršila svoje poslanje? Iako bi utemeljen odgovor na ovo ne baš tako lako i bezazleno pitanje tražio najprije točno definiranje zadaće i mogućnosti Crkve na ovom planu, papa Ivan Pavao Drugi svojim javnim kajanjem u ime Crkve više nego očito priznaje da je ona u mnogim stvarima trebala djelovati drugačije. Nasuprot onima koji bi povijest Crkve najradije izjednačili s nijekanjem ljudskog dostojanstva i kršenjem prava čovjeka, nije zanemariv ni broj onih koji svima, što se za neke propuste Crkve kaju, uključujući i samog Papu, poručuju da su crkve pune isповјedaonica, pa eto im prilike za kajanje do mile volje.

2.2. Kakav je, dakle, kroz povijest bio i kakav je danas odnos Crkve prema ljudskim pravima? Tužno je slušati izlaganja onih koji vjeruju da je stazom ovog dobrano zaraslog područja kao znanstvenik najlakše proći ako ga se proglasi crnim srednovjekovnim razdobljem dominacije Crkve. Na temelju skromnog uvida u činjenice, čini mi se da one ovakvu tezu ne potvrđuju i da taj put ne vodi do istine. Dapače! Za, barem u načelu, ispravnu procjenu i utemeljenu ocjenu i na temelju toga poštnu prosudbu onoga što je Crkva na ovom osjetljivom području činila, a trebala je drugačije, i onoga što nije činila, a mogla je, potrebno je poći od barem dviju temeljnih činjenica. Zapamtivši za sva vremena Kristovu opomenu, u trenutku kad je fizički napadnut njegov vlastiti život, da svi koji se mača hvataju od mača gnu¹⁸ i svjesna da sila nije i ne može biti uspješan način rješavanja temeljnih teškoća među ljudima, Crkva je pošla drugim putem. Tako

16 "Singulis quisque homo persona est", Augustinus, *De Trinitate*, XV, 7, u: *PL*, 42,1020.
"Persona est rationalis naturae individua substantia.", Boetius, *De persona et duabus naturis*, c. 3, u: *PL*, 64,2543.

17 "Ius enim est quod iustum est", Augustinus, *Enarr. in Psalmis*, 145,15, u: *PL*, 32,1894.

18 "Tada pristupiše, digoše ruke na Isusa i uhvatiše ga. Najedanput se jedan od onih što bljahu s Isusom maši rukom, trgnu mač te udari slugu velikog svećenika i odsječe mu uho. Isus mu reče: 'Vrati mač svoj u korice, jer svi koji se mača hvataju od mača i ginu'" (Mt 26,50-52).

primjerice i pored posve jasne spoznaje da je ropstvo posve nedostojno čovjeka, ona od prvih godina svoga djelovanja nije zagovarala nasilno mijenjanje robovlasničkog sustava. To će do današnjih dana ostati njezin stav prema društvenim uredenjima. I to je ta prva činjenica koja se ne može izgubiti iz vida, ako se želi iznutra razumjeti stajalište Crkve prema zaštiti temeljnih prava čovjeka. Istinu o bilo kojem biću ili strukturi moguće je shvatiti samo iznutra. Crkva je uvjeren, a to povijest potvrđuje, da ni jedno nasilno mijenjanje sustava nije moguće bez povrede temeljnih ljudskih prava. Razlog njezina takvog stava jest u činjenici da se nepravda ne može nepravdom liječiti. Sva težina ove istine krvavim slovima je zapisana na najnovijim stranicama povijesti europskih naroda.

Ali je isto tako istina da je Crkva od samih početaka svoje povijesti na sebi svojstven način bila protiv ropstva i to najprije vlastitim primjerom. U njezinoj nutarnjoj strukturi se briše podjela na robove i slobodne. S konstatacijom sv. Pavla *nema više ni roba ni slobodnjaka* počinje mirna nenasilna revolucija, tj. mijenjanje mentaliteta čovjeka i društva iznutra. Na liturgijskim sastancima kršćani bez razlike jesu li robovi ili slobodni sudjeluju zajedno i jednakopravno. Pokušaj zadržavanja razlike među sudionicima u socijalnom obliku jasno je osuđen.¹⁹ K tome vrlo brzo robovi imaju pristupa u sve crkvene službe. Koliki je to korak bio tada, mi danas, zasigurno, ne možemo ni pojmiti a kamoli izmjeriti. Poslanica sv. Pavla Filemonu jest uvjerljiv i neponovljiv primjer načina na koji je kršćanstvo prišlo najsigurnijem rušenju robovlasničkih odnosa među ljudima.²⁰ Svakako da nije lako procijeniti koliko su kršćanska nauka i praksa imale uspjeha u postupnom procesu nenasilnog rastakanja temelja na kojima je počivao ondašnji i počivaju svi kasniji oblici porobljavanja čovjeka i kršenja njegovih prava. Povijest nas uči da bez promjene ljudskog srca nema promjene nabolje ljudskog društva. A čovječje srce se ne mijenja silom izvana. Dostupne činjenice daju nam u povijesti Crkve uočiti tri temeljna pristupa problematici ljudskih prava.

19 Usp. 1 Kor 11,17-22.

20 "... premda imam puno opravdanje u Kristu da ti naredim što si dužan činiti, radije te molim u ime poznate ljubavi... Molim te za svog sina koga rodiš u okovima, za Onezima... Njega ti - upravo njega, to jest srce moje - šaljem natrag. Htio sam ga zadržati za sebe da mi mjesto tebe služi... Ali nisam bez tvoga pristanka ništa htio činiti, da tvoje dobročinstvo ne bude kao prisilno nego dobrovoljno... Ako, dakle, mene smatraš za druga, primi njega kao mene!" (Flm 8-17 passim).

2.2.1. Načela bez djela

Već najraniji oci Crkve braneći ljudski život otvaraju put obrane ljudskog dostojanstva²¹ i dolaze do *prvog pravnog teksta zapadne misli, koji u službenom obliku definira ljudska prava*.²² Naime, još u 6. st. biskup Izidor Seviljski izričito navodi: slobodu ženidbe, pravo rađanja i odgoja, pravo posjedovanja, jednaka sloboda svima, pravo lova u zraku, na zemlji i u vodama, pravo na potraživanje posuđenog i pravo na samoobranu.²³ Ovaj tekst je kapitalan i zato što nabrojana prava vrijede za sve narode i što se ne temelje na nekoj pozitivnoj zakonskoj normi nego izviru iz same naravi čovjeka. Crkvena pravna teorija će se kroz naredna stoljeća vraćati ovom izvoru kao svome standardu. Koliki je ovo iskorak bio, pokazuje činjenica da će trebati više od tisuću godina da Deklaracija u Virginiji (1776.) izvor ovih prava pripiše građaninu jer je stanovnik te države a ne jer mu ih činom dobre volje vladar odredbom svoga zakona daje kao milost. Ova zavidna razina, koju je srednjovjekovna nauka o ljudskim pravima dokučila, nije, nažalost, zaživjela u pozitivnom zakonodavstvu koje je ravnalo društvom i ljudskim životima. Naravna, pak, sposobnost i spoznata prava čovjeka u onom razdoblju nisu prerasli u dostatnu pravnu sposobnost - bilo na civilnom bilo na crkvenom zakonodavnom području. Iako nije mali broj crkvenih odredaba u korist nekršćana,²⁴ ovo razdoblje je u jednome svome dijelu obilježeno vjerskom netrpeljivošću i zakonskom isključivošću prema nekršćanima. U velikom dijelu svoje povijesti Crkva je svoj pogled čvrsto usredočavala isključivo prema Nebu, spitičući se u svom hodu o čovjeka ona je iskusila i gorčinu posrtaja i padova. To, međutim, nije nikakav plod njezine krive nauke o vrijednosti čovjeka, nego prije svega njezina uvjerenja da stanje u kojem se on nalazi putujući ovom dolinom suza nije toliko ni važno i da ne pripada njoj mišljenjati ga. S druge strane, uvjerenje vladara da čvrstina njihove vlasti i dobro podanika zavisi i od uniformnosti vjerske pripadnosti urodilo je njihovim nastojanjem da svoja kraljevstva sve više izvanjski pretvaraju u *societas christiana*. Uvjerenja, kako

21 Usp. Tertullianus, *De anima*, cc. 25, 26, 27, u: *PL*, 2, 735; Cyprianus, *Epistula VII ad Cornelium*, u: *PL*, 3, 752.

22 Usp. Matrinex Blanco, A., *Derechas de los fieles en el ordenamiento canonico*, u: *Acti de II congreso internacional de diritto canonico*, Milano, 1975, str. 552.

23 "... viri et feminae coniunctio, liberorum susceptio et educatio, communis omnium possessio, et omnium una libertas, acquisitio eorum que caelo, terra marique capiuntur. Item depositae rei vel commodatae restitutio, violentiae per vim repulsio", *Ethymologiae*, 5, 4, 1-2, u: *PL*, 82, 199.

24 Usp. Papa Ioannes VIII, *Epistola 'Unum est'*, a. 873, u: *Epistulae Pontificum Romanum ineditae*, Leipzig, 1885, p. 28, n. 50; Papa Alexander II, *Epistola 'Licet ex'*, a. 1065, u: *Ibidem*, p. 52, n. 105; Papa Innocentius III, *Constitutio 'Licet perfida Iudaeorum'*, a. 1199, u: *PL*, 214, 864.

rekosmo, da sila silu rada, Crkva se tome nije suprotstavljala i zato njezino lice u tom vremenu, u kojem je društvo zaognulo njezin plašt, nije moglo ostati bez ljaga. Najveći broj *mea culpa* pape Ivana Pavla Drugog odnose se na događaje iz onih vremena.²⁵

2.2.2. Crkva "protiv" prava čovjeka

Sve one, koji makar i površno poznaju kršćansku teologiju i doprinos Crkve na planu dostojanstva osobe i ljudskih prava, mora iznenaditi činjenica da nijedna "moderna" deklaracija ljudskih prava nije naišla na oduševljenje crkvene hijerarhije. Samo od sebe se postavlja pitanje kako je moguće da Crkva nakon Laktancijeva zahtjeva *jednake slobode za sve*²⁶ i one Leona Velikog za *jednakošću i dostojanstvom svih te slobodom i jednakim pravima za sve*²⁷ i već naznačene uzlazne linije teološko-pravne misli osudi Deklaraciju o pravima čovjeka i građanina.²⁸ Iako na ovom mjestu nije moguće ulaziti u dublje razglabavanje razloga i povoda, sigurno je da ta osuda nije uslijedila ni zbog prava ni zbog njihova proglašenja, jer bi Crkva osuđujući Deklaraciju, kao istinsku zaštitu čovjeka i njegovih prava, osudila svoje tisućljetno djelovanje. To pak nije mogla i nije učinila. Osuđujući Deklaraciju, ona se željela suprotstaviti filozofskoj pozadini koja je, usmjerena protiv kršćanske antropologije, čovjeka proglasila vrhovnim i zadnjim mjerilom da bi i njega i njegova temeljna prava upotrijebila kao sredstvo revolucije. Uvjerena da taj put nije put rasta nego loma Crkva se distancirala od takve - na krivim temelima postavljene - promocije ljudskih prava.²⁹ Da je bila u pravu potvrdit će krvavim djelom Francuska revolucija i revolucije nakon nje, koje će Europu brojem žrtava, patnjama i poniženjima čovjeka dublje gurnuti nego sva stoljeća nakon Krista zajedno.

2.2.3. Načela i djela

Papa Leon XIII. svojom obranom prava radnika³⁰ vraća Katoličku Crkvu bespridržanom nastojanju promicanja dostojanstva ljudske osobe i obrane njezinih prava. Od tada crkvena nauka i praksa skladno idu u tri temeljna smjera.

25 Usp. Accattoli, L., *Quando il Papa chiede il perdono - Tutti i mea culpa di Giovanni Paolo II*, Milano, 1997, str. 75-153.

26 Usp. Lactantius, *Divine Institutiones*, V, 14, u: *PL*, 6.

27 Usp. Leo Magnus, *Sermo XXVII*, 6, u: *PL*, 54,220.

28 Usp. Pius VI, *Communicamus Vobiscum*, a. 1790, u: *Collectio brevium atque instructionum sanctae sedis Apost. de calamitatibus Eccl. Gallicanae*, I, Roma, 1797.

29 Usp. Brecht, M., *Die Menschenrechte in der Geschichte der Kirche*, u: *Zum Thema Menschenrechte*, Stuttgart, 1977, str. 39-96; Hoffe, O., *Die Menschenrechte in der Kirche*, u: *Handbuch der christlichen Ethik*, Freiburg, 1982, str. 236-255; Composta D., *I diritti umani dal Medioevo all'età moderna*, u: *I diritti umani. Dottrina e prassi*, Roma, 1982.

30 Usp. *Littera Encyclica 'Rerum novarum'*, a. 1891, u: *AAS*, 23 (1890/91) 644.

Prvi nudi čvrste i zdrave kršćansko-teološke temelje nauka o osnovnoj vrijednosti ljudske osobe i nepovrjedivosti njezinih prava. To je, zapravo, ponavljanje *zaboravljene* i od drugih prisvojene kršćanske antropologije prema kojoj je svaki čovjek osoba i samim tim ima neotuđiva i nepovrjediva prava ali i obveze. Sve pape nakon Leona XIII. kao i cjelokupna teološko-pravna znanost podvlače i produbljuju ovu nauku Crkve³¹ koju će Ivan XXIII. sažeti u rečenici da je *svako ljudsko biće osoba, tj. obdareno razumom i slobodnom voljom a time subjekt prava i dužnosti, koji neposredno i istovremeno izvire iz same njegove naravi i zato su ona opća, nepovrjediva i neotuđiva*. Ova crkvena *magna charta*³² donosi kondenzirane i kao u kalež skupljane zlatne kapi teološkog traganja za višom istine o čovjeku kao osobi, njegovu dostojanstvu kao i pripadajući mu pravima i dužnostima.³³

Drugi vrlo uočljivi pravac crkvene nauke snažno podvlači pravo i obvezu Crkve braniti i promicati temeljna prava i dužnosti svakog čovjeka. Ovdje je veoma uočljiv neraskidivi vez međuvjersnosti prava i dužnosti. Za razliku od suvremene političke i pravne teorije, koja proklamira isključivo prava, crkvena nauka ne zaboravlja istaći da ove dvije stvarnosti ne mogu postojati jedna bez druge, jer su uvijek prava jednih dužnosti drugih i obrnuto.

Treća oznaka spomenutog stoljetnog razdoblja, koja se kao ceterum censeo ponavlja u svim dokumentima, jesu pozivi, molbe do preklinjanja svima odgovornima da poštivaju čovjeka i njegova prava. I ovdje bismo mogli i trebali navesti na desetine dokumenata crkvenog učiteljstva u svakom desetljeću ovog stoljeća u kojima odjekuje *glas vapjućeg u pustinji*³⁴ koji naučava i poziva. Zar nije prozor s kojeg se svake nedjelje javlja papa Ivan Pavao Drugi, braneci čovjeka i njegovo dostojanstvo, postao glas savjes-

31 Usp. Leo XIII, *Littera Encyclica 'Libertas praestantissimum'*, a. 1888, u: AAS, 20 (1888) 593; Pius XI, *Littera Encyclica 'Mit brennender Sorge'*, a. 1937, u: AAS, 29 (1937) 159; Pius XII, *Nuntius radiophonice*, a. 1941-1945, u: AAS, 33-37.

32 Usp. Pavan, P., *Il momento storico di Giovanni XXIII e dell'Enciclica 'Pacem in Terris'*, u: *I diritti umani della persona umana e la libertà religiosa*, Città del Vaticano, 1985.

33 Usp. *Littera Encyclica 'Pacem in terris'*, a. 1963, u: AAS, 55 (1963) 258-264.

34 Uz već navedena okružna pisma neka budu navedeni i sljedeći važniji dokumenti: Pius XI, *Littera Encyclica 'Ubi arcano Dei'*, a. 1922, u: AAS, 14 (1922); Johannes XXIII, *Littera Encyclica 'Mater et magistra'*, a. 1961, u: AAS, 53 (1961); Paulus VI, *Littera Encyclica 'Populorum progressio'*, a. 1967, u: AAS, 59 (1967); Paulus VI, *Littera Encyclica 'Octogesima adveniens'*, a. 1971, u: AAS, 63 (1971); Johannes-Paulus II, *Littera Encyclica 'Redemptor hominis'*, a. 1979, u: AAS, 71 (1979); Concilium Vat. II, *Declaratio 'Dignitatis humanae'*, a. 1965; Synodus Episcoporum, *Documentum Convenientes ex universo, de iustitia in mundo*, a. 1971, u: AAS, 63 (1971); Pontificia comission "Iustitia et pax", *Contributo della Chiesa contro il razzismo*, Città del Vaticano, 1978; IDEM, *La persona umana e le istituzioni sociali*, Città del Vaticano, 1980; IDEM, *I diritti dell'uomo*, Città del Vaticano, 1980; IDEM, *La persona e lo Stato*, Città del Vaticano, 1981; IDEM, *L'Eglise et les droits de l'homme*, Città del Vaticano, 1983; IDEM, *Les droits de l'homme e l'Eglise*, Città del Vaticano, 1988.

ti današnjeg čovječanstva? Sve ono što govore i pišu pape, koncili, teolozi kao da se pretvorilo u jeku ne samo Pavlove poslanice Filemonu nego samog Božjeg glasa, kojim Kajine našeg vremena pita i prekórava gdje su im pobijena braća Abeli. Crkva, istina, nema zakonskih sredstava kojima bi mogla zaštititi prava čovjeka. I dobro je da nema. Ali je u cijeloj njezinoj povijesti, unatoč uočljivih ljudskih čimbenika, odzvanjao Božji glas koji je štitiio čovjeka.

Ovaj Simpozij, s pravom, postavlja Crkvi i drugim vjerskim zajednicama u Bosni i Hercegovini pitanje da li i koliko je čula i poslušala ovaj glas Božji u bezbožnom vremenu rata protiv čovjeka u našoj domovini. O onome što je kušala činiti Katolička Crkva da bi stala u obranu čovjeka, govorit će dr. Blažević. O tome svjedoče sve izgovorene a ponešto je ostalo i zapisanih nedvosmislenih riječi ali i djela koja je činila ali i ono što nije bila spremna učiniti da bi u ovom vremenu pohoda na čovjeka ustala u njegovu obranu. Ja bih samo htio napomenuti kako ne bi bilo dobro da se od vjerskih zajednica traži ono što one ne mogu dati i pitati ih se za ono o čemu nisu mogle odlučivati u ratu. Čvrsto se nadam da se svaka zajednica u ovom vremenu, u kojem je naša zajednička domovina bila mjesto na kojem se željelo zaniijekati sve božansko i ljudsko, osjećala kao čvrsto vezan čovjek prisiljen gledati kako silnici nemilosrdno masakriraju najdraže mu biće. Toliko sam puta u opsjednutom Sarajevu poželio zaboraviti sve teorije i deklaracije o ljudskim pravima i ljude koji o njima govore a čeznuo za mrvicom dobrote što je resila one jedva pismene i praprostete ljude po našim selima, koji su i uza životnu opasnost pomagali jedni drugima.

Ostaje na kraju pitanje: Može li ovaj Simpozij i sva razmišljanja međunarodnih i domaćih ustanova i učenih pojedinaca ponuditi odgovor na upit što učiniti da se stvore uvjeti kako ne bi nestalo tih ljudi jer s njima bi nestalo Bosne i Hercegovine kao mjesta gdje su ljudska prava uvijek na kušnji?

Vjerskim zajednicama, unatoč svim kušnjama, kojima su nemilosrdno izložene, ostaje težak ali jedini put slaganja kamenčića pojedinačnih čina i nastojanja u zajednički mozaik zaštite i promocije napaćenog čovjeka ove naše zajedničke domovine. Jer, samo i ako čovjek u ovoj zemlji bude slava Božja,³⁵ vjerske zajednice će imati pravo ustvrditi da su izvršile svoje poslanje.

35 "Homo vivens, gloria Dei", sv. Irenej.

MENSCHENRECHTE UND -PFLICHTEN IM LICHT DER CHRISTLICHEN LEHRE

Zusammenfassung

Der Mensch wurde als Person durch die theologische Betrachtung der christlichen Provenienz erkannt. Obwohl die Idee vom Zusammenhang von Person und den Menschenrechten logischerweise klar war, kam sehr spät zu ihren Verwirklichung. Unter anderen war ein Argument dafür auch die Meinung der Kirche, daß die Menschen und Systeme nicht durch Gewalt geändert werden können. Der Mensch und die Beziehungen unter den Menschen werden nur durch Erziehung der Herzen erreicht. Dies geschieht aber sehr mühsam. Den revolutionären Weg der Verwirklichung der Menschenrechte lehnte die Kirche ab. Deswegen wurde sie lange Zeit als Feind der Menschenrechte bezeichnet. Heute gilt sie als großer Fürsprecher und Verteidiger der menschlichen Person, ihrer Rechte und Pflichten. So soll es auch sein, weil der Mensch die Hauptaufgabe, der Weg und das Ziel der Kirche Jesu Christi ist.